

ЩОДО ПИТАННЯ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗВІДОК «ЗЛОЧИНІВ АГРЕСІЇ» /ПРОПАГАНДА, ПЛАНУВАННЯ, ПІДГОТОВКА, РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТА ВЕДЕННЯ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ/

КАНЦІР Володимир - доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», професор

ORCID ID: 0000-0002-3689-4697

DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2024.1.9>

Питання кримінально-правової протидії пропаганді, плануванню, підготовці, розв'язуванню та веденню агресивної війни належно законодавчо не врегульовані.

Стаття присвячена окресленню векторів подальших наукових розвідок для вирішення суперечливих та недостатньо досліджених положень, які вважаються значущими для теорії та практики правозастосування.

Норми про пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни в судовій правозастосовній діяльності до 2022 року фактично не застосовувалися. Ситуація докорінно змінилася і, враховуючи реалії сьогодення, назріла необхідність активної розробки ефективних кримінально-правових засобів протидії проявам агресії.

Наукові обстеження стосовно з'ясування поняття агресії, видів збройного конфлікту, причин та способів їх розв'язання, питань відповідальності держави за акти агресії та міжнародних підходів – презентовані працями багатьох вітчизняних науковців, але здебільшого носили не цілісний, фрагментарний характер.

У практичній діяльності виникають також труднощі щодо визначення конкретної форми агресії з боку іншої держави (планування агресивної війни чи участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій).

Новітні наукові розвідки та конкретні пропозиції удосконалення будуть мати важливе значення, аби відповідати засаді повноти та точності кримінально-правової кваліфікації.

Ключові слова: воєнний конфлікт, територіальна цілісність та недоторканність, агресивна війна: пропаганда війни, планування, підготовка, розв'язування, ведення; «злочини агресії», кримінальна відповідальність, наукові розвідки.

Постановка проблеми

До 2022 року норми про пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни у судовій правозастосовній діяльності фактично не застосовувалися.

Згідно зі статистичним кейсом Офісу Генерального прокурора (станом на закінчення 2023 року), правоохоронними органами зареєстровано більше ніж 114 000 справ про «воєнні злочини» та «злочин агресії». Більшість проваджень, які підпадають під цю категорію, порушено за трьома статтями Кримінального кодексу України: порушення законів та звичаїв війни (ст. 438), планування, підготовка або розв'язання та ведення агресивної війни (ст. 437), пропаганда війни (ст. 436). До порівняння, за даними основних показників роботи органів досудового розслідування, які підготовлені Офісом Генерального прокурора, спостерігаємо; у 2018 році за пропаганду війни (ст. 436 КК України) не зареєстровано жодного кримінального правопорушення; 2019 р. – лише одне; 2020 р. – 3, 2021 р. – 8; 2022 – 42. Щодо злочину за ст. 437 КК України, то кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, хоча й не істотно, однак є

більшою: у 2018 р. – 4; 2019 р. – 6; 2020 р. – 4; 2021 р. – 8; у 2022 році – 67 днів [1].

Така ситуація пояснюється неоднозначним трактуванням самих фактичних подій на Сході України (до моменту вторгнення на територію України 24 лютого 2022 року), що, у свою чергу, породжувало суперечливу кримінально-правову кваліфікацію. Враховуючи реалії сьогодення, назріла необхідність активної розробки ефективних кримінально-правових засобів протидії проявам агресії.

Стан дослідження

Наукові обстеження стосовно з'ясування поняття агресії, видів збройного конфлікту, причин та способів їх розв'язання, питань відповідальності держави за акти агресії та міжнародних підходів – презентовані працями таких науковців, зокрема, як: Н. Акімов, О. Базов, М. Баймуратов, О. Березніков, І. Бойко, С. Бескоровайний, О. Броневицька, К. Важна, В. Гапончук, С. Денисов, В. Дяченко, О. Задніпровська, І. Касинюк, Н. Кончук, К. Кардаш, У. Коруц, Е. Кузьмін, О. Ладиненко, І. Лоссовський, А. Майснер, Г. Маляр, С. Мохончук, Л. Мошняга, А. Нікітін, О. Олішевський, Н. Орловська, В. Ортинський, Я. Пилипенко, П. Пекар, О. Полторак, В. Поповичук, В. Радецький, В. Робак, Ю. Резнік, М. Рубашенко, В. Ржевська, С. Сірій, С. Стасюк, М. Стиранка, Л. Скрекля, Н. Філіпінська, Н. Фурсіна, Я. Турчин, М. Цюрупа, П. Шумський, К. Юртаєва, Г. Яремко та інші.

Також на початку 2023 року Х. Олійник було успішно захищено дисертацію у Національному університеті «Львівська політехніка» – «Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни» /під науковим керівництвом проф. В. Канціра/, згодом видано монографію. У дослідженні в умовах особливого правового режиму – воєнного стану, очевидного загострення загроз суверенітету, територіальній цілісності та політичній незалежності держави здійснено переоцінку кримінально-правової охорони таких правовідносин [2].

Метою статті є спроба окреслити подальші вектори вирішення суперечливих і недостатньо досліджених проблем щодо «злочинів агресії». Такі наукові активності будуть цінними, значущими для теорії та практики правозастосування, для з'ясування питань, які є дискусійними чи взагалі невисвітленими або описані фрагментарно.

Виклад основного матеріалу дослідження

Починаючи від 2014 року, збройної агресії РФ проти України, підвищений рівень суспільної небезпеки злочинів, які полягають у пропаганді, плануванні, підготовці, розв'язуванні та веденні агресивної війни, є беззаперечним.

Наукове дослідження будь-якої проблеми здійснюється в певній логічній послідовності та насамперед передбачає пошук і вивчення відповідного матеріалу, що дає змогу систематизувати й узагальнити весь обсяг теоретичних напрацювань [3]. Це стосується і питання кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни, яке донедавна знаходилося на периферії науки.

Попри важливість уже згаданих наукових розвідок, у кримінально-правовій літературі досі відсутній єдиний підхід стосовно оптимальної конструкції складів злочинів за ст. ст. 436, 437 КК України, а також щодо окремих аспектів юридичної оцінки цих посягань. Деякі питання залишаються дискусійними чи невіршеними. Зокрема, нема єдиного бачення, які ж дії охоплюють поняття «планування» та «підготовка» до агресивної війни; як співвідносяться між собою поняття «воєнний конфлікт» та «збройний конфлікт»; які дії агресора слід вважати участю у змові, що спрямована на планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни тощо [4].

Ситуація ускладнена і тим фактом, що питання кримінально-правової протидії пропаганді, плануванню, підготовці, розв'язуванню та веденню агресивної війни належно законодавчо не врегульовані. У практичній діяльності виникають також

труднощі щодо визначення конкретної форми агресії з боку іншої держави (планування агресивної війни чи участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій). З'ясування цього має важливе значення, аби відповідати принципу повноти та точності кримінально-правової кваліфікації. Мають місце випадки неоднакового застосування положень КК України (наприклад, одні і ті ж дії особи кваліфікують як ведення агресивної війни (ч. 2 ст. 437 КК України), а в інших – як посягання на територіальну цілісність і недоторканність держави (ст. 110 КК України) чи участь у непередбачених законом воєнізованих або збройних формуваннях (ст. 260 КК України) або ж у терористичній організації (ст. 258-3 КК України). Наведене не вичерпує переліку правозастосовних проблем, які потребують негайного вирішення. Через невизначеність суб'єкта ведення агресивної війни суди нерідко виносять виправдувальний вирок особі за вчинення дій, які за змістом і характером посягання підпадають під ознаки складу злочину за ст. 437 КК України [4].

Вивчені джерела, які стосуються предмета дослідження, поділено умовно на три групи. Перша група наукових робіт розглядається з позицій міжнародного права, соціології, політології. У рамках цієї галузі права розпочато наукові дослідження щодо з'ясування поняття агресії, видів збройного конфлікту, причин та способів їх розв'язання, питань відповідальності держави за акти агресії. Ці праці представлені такими науковцями, як: І. І. Бойко, С. Я. Бескоровайний, К. А. Важна, І. В. Касинюк, Е. Е. Кузьмін, І. Є. Лоссовський, А. В. Майснер, А. А. Нікітін, Я. С. Пилипенко, В. С. Ржевська, С. В. Стасюк, Я. Б. Турчин та інші.

Друга група наукових досліджень охоплює праці, які стосуються кримінально-правової охорони миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Йдеться про розвідки таких науковців, як: О. М. Броневицька, Я. М. Жукорська, В. О. Навроцький, В. О. Поповичук, Ю. С. Резнік, А. В. Савченко, С. С. Сірий, А. В. Шамара, К. В. Юртаєва та інші. Варто виокремити напрацю-

вання С. М. Мохончука, у яких здійснено теоретичне узагальнення проблематики формулювання концептуальних платформ удосконалення правового захисту миру та безпеки громадянського суспільства у КК України через призму міжнародно-правових зобов'язань, а також розкрито особливості механізму імплементації норм міжнародного права про кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства у національне кримінальне законодавство.

Третя група наукових досліджень безпосередньо охоплює аналіз питань кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Це, зокрема, праці таких авторів, як: О. П. Базов, О. М. Броневицька, В. В. Гапончук, С. Ф. Денисов, В. С. Канцір, В. Л. Ортинський, Л. І. Скрякля, Н. А. Орловська, М. Б. Стиранка та інші. Не можна оминати увагою і дисертаційну роботу П. В. Пекар, присвячену кримінально-правовій характеристиці пропаганди війни.

Напрацювання згаданих науковців засвідчують широкий діапазон підходів, що є закономірним для науки. Дискусійним найперше є питання щодо співвідношення понять агресії та агресивної війни. Зокрема, одні автори ототожнюють ці поняття, натомість інші розглядають агресивну війну як різновид агресії, яка відрізняється масштабами дій. Різні міркування фігурують щодо визначення поняття «агресивна війна». Скажімо, одні науковці розглядають це поняття як звернення до сили всупереч міжнародним зобов'язанням з метою збройного захоплення (відторгнення території) іншої держави, чи для повалення уряду іншої держави або здійснення державного перевороту в іншій державі. Інші вважають, що визначення агресивної війни за міжнародним правом береться за основу для з'ясування цього поняття в національному праві.

Немає одностайності й щодо розуміння кількісної характеристики публічності. У його вирішенні можна виокремити щонайменше три підходи: публічними визнають звернення, спрямовані до широкого кола осіб; до двох чи більше осіб; сприйняті хоча

б однією людиною. Неоднаковим є і визначення моменту закінчення пропаганди війни у формі публічних закликів до агресивної війни. Відмінності полягають у тому, що одні автори вважають, що для визнання закінченим злочином достатньо лише одного публічного заклику; другі переконані, що коли одна дія заклику вчиняється з наміром її повторення, то дії особи містять замах на вчинення злочину. Існує неоднозначність у тлумаченні таких понять, як «воєнний конфлікт» та «збройний конфлікт». У цьому разі наявний дуалізм. Так, одні автори вважають, що ці поняття необхідно отожднювати; натомість інші обґрунтовують позицію, що відмінності між ними полягають у тому, що при воєнному конфлікті із використанням зброї обов'язкова наявність політичних мотивів, тоді як для збройного конфлікту достатньо лише використання зброї.

Належну увагу питанням, які стосуються особливостей кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни, приділено лише поодинокими авторами.

Багато питань досі описано поверхнево або є невіршеними. Зокрема, жоден із науковців не проводив співвідношення форм злочинної поведінки у виді планування агресивної війни та участі у змові, що спрямована на вчинення таких дій. Практика не отримала від науки однозначних рекомендацій щодо кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень у площині пропаганди, планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни (стосовно розмежувальних ознак у складах злочинів за ст. 437 та ст. 110; ст. 436 та ч. 1 ст. 110 КК України – у формі публічних закликів або поширення матеріалів із закликами до здійснення умисних дій щодо зміни територіальних меж). У кримінально-правовій літературі не розглядалися питання караності та призначення покарання за аналізовані посягання.

Висновки

Відтак, проблемні аспекти, що стосуються особливостей регламентації кримі-

нальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни, окреслено загальною. Вони мають здебільшого дискусійний характер, а тому засвідчують потребу ретельного подальшого наукового моніторингу.

Література

1. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення за результатами їх досудового розслідування за 2018 – 2023 роки. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo; Звіт за результатами впровадження проекту «Моніторинг судових проваджень у справах про воєнні злочини», грудень 2023. Всеукраїнська громадська організація «Асоціація правників України». URL: https://uba.ua/documents/1PR/PR%20%26%20Communications%202023/Monitoring%20report_UKR.pdf.

2. Олійник Х. В. Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (081 «Право»). Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2022. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2022/radaphd/21724/disoliynuk-2.pdf>.

3. Канцір В., Олійник Х. Стан теоретичного дослідження питань кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язання та ведення агресивної війни : матер. Міжнар. конф. «Проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення прав особи в Україні» (7 червня 2019 року); кафедра кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ. 2019. С. 94.

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

SUMMARY

The issues of criminal legal counteraction to propaganda, planning, preparation, launching and waging of an aggressive war are not properly regulated by law.

The article is devoted to delineating the vectors of further scientific research to resolve controversial and insufficiently researched provisions that are considered significant for the theory and practice of law enforcement.

Norms on propaganda, planning, preparation, resolution and conduct of aggressive war in judicial law enforcement activities, until 2022 were not actually applied. The situation has fundamentally changed, and taking into account the realities of today, the need to actively develop effective criminal-legal means of countering manifestations of aggression has become ripe.

Scientific surveys related to clarifying the concept of aggression, types of armed conflict,

causes and methods of their resolution, issues of state responsibility for acts of aggression and international approaches - presented by the works of many domestic scientists, but, for the most part, were not integral, fragmentary in nature.

In practice, there are also difficulties in determining a specific form of aggression on the part of another state (planning an aggressive war or participating in a conspiracy aimed at committing such actions).

The latest scientific research and concrete proposals for improvement will be important to meet the principle of completeness and accuracy of the criminal law qualification.

Key words: military conflict, territorial integrity and inviolability, aggressive war: war propaganda, planning, preparation, resolution, conduct; «crimes of aggression», criminal responsibility, scientific intelligence.